

Ritenberga-Kindere, Laura. Rakstisku un mutisku aptauju izvērtēšanas problēmas pētījumā par bērnu un jauniešu valodu Vācijas latviešu diasporā. *Via scientiarum* : starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums. 3. laidieni. Sastādītājas I. Laizāne, I. Znotiņa. Ventspils, Liepāja : Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 2016, 103.–110. lpp.

Laura RITENBERGA-KINDERE (Ventspils Augstskola)

RAKSTISKU UN MUTISKU APTAUJU IZVĒRTĒŠANAS PROBLĒMAS PĒTĪJUMĀ PAR BĒRNU UN JAUNIEŠU VALODU VĀCIJAS LATVIEŠU DIASPORĀ

Ievads

Arī Latviju, tāpat kā lielāko daļu pārējo Eiropas valstu, pēdējos gados spēcīgi skārusi globālā ekonomiskā krīze, kas izraisīja izceļošanas vilni. Tā, piemēram, Vācijas Federatīvajā Republikā uz patstāvīgu dzīvi apmetušies aptuveni 30 000 Latvijas pilsoņu (LVVD 2013).

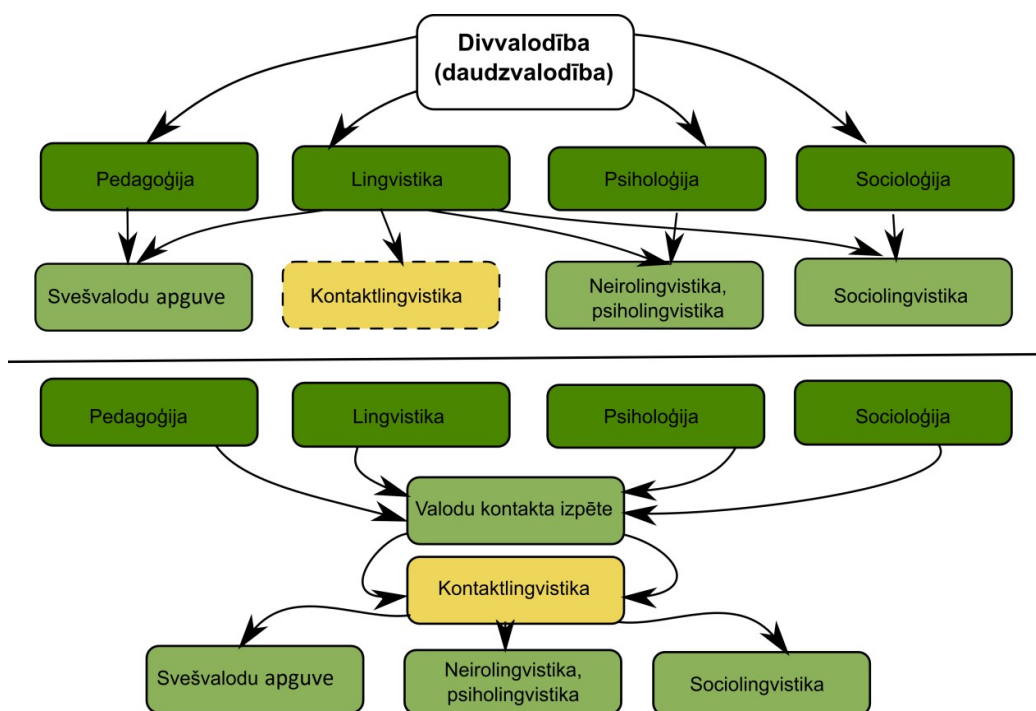
Latviešu valodas attīstības jautājumi (gan saistīti ar valodas praktisko apguvi, gan valodas apguves motivāciju, kā arī apguves metodēm un iespējām) dažādās latviešu diasporās pasaulē ir līdz šim maz pētīts, taču šobrīd jo īpaši aktuāls temats.

Daudzvalodība ir starpdisciplinārs fenomens, kuras pētīšanā ir iesaistītas visdažādākās valodniecības nozares, parasti izmantojot dažādu izpētes metožu kombinācijas, atkarībā no definētā mērķa un sasniedzamā rezultāta. Turklāt vērā ir ņemama ne tikai pašu metožu izvēle, bet arī to ētiskie aspekti, piemērojot izpētes metodes dažādām mērķauditorijām un vecuma grupām (Lauze 2008, 7–11).

Konkrētajā pētījumā par latviešu valodas attīstību Vācijas latviešu diasporā runa ir par divvalodīgas vai par daudzvalodīgas situācijas pētījumu.

Divvalodības vai daudzvalodības izpēti iespējams veikt dažādos līmeņos. Klaudija Marija Rīla (*Claudia Maria Riehl*) norāda, ka nereti tiek izmantotas dažādas izpētes metodes (Riehl 2004, 40–44), kuras tiek attiecīgi piemērotas konkrētajai situācijai un sasniedzamajam mērķim. Divvalodība var tikt pētīta no atšķirīgu nozaru skatupunkta, kas dažādos saskares punktus visas ir savstarpēji saistītas.

Balstoties uz šo izteikumu, tika izveidotas divas shēmas. Izveidoto shēmu centrā būtu iespējams novietot gan terminu „Divvalodība”, gan, piemēram, terminu „Kontaktlingvistika”, jo kopējā aina parāda (sk. 1. shēmu), ka visas minētās jomas kādā punktā ir savstarpēji saistītas.

1. shēma. Ar divvalodību saistīto jomu saskares punkti.

Divvalodības pētniecībā nepieciešams izmantot dažādas metodes un paņēmienus, ņemot vērā to atbilstību un piemērotību dažādām vecuma grupām, kā arī nezaudējot radošuma momentu, t. i., nezaudējot spēju atkāpties no standartizētām metodēm, lai uzturētu respondentos interesi un atsaucību, lai sasniegtu nosprausto mērķi.

K. M. Rīla norāda, ka kontaktlingvistiskos pētījumos tiek izmantotas visdažādākās metodes, tās savstarpēji kombinējot. Tā, piemēram, valodas datu vākšana (dialektoloģijas un areāltipoloģijas pētījumos) sniedz informāciju par konkrētu valodas materiālu, sociolingvistiskas izpētes metodes (anketēšana, strukturētas un nestrukturētas intervijas) parāda runātāja attieksmi pret valodu, kā arī to, cik labi runātājs spēj un vēlas nošķirt vienu valodu no otras. Psiholingvistiskie eksperimenti sniedz iespēju noskaidrot, kā atsevišķas valodas ir sasaistītas konkrēta runātāja smadzenēs, parādot kognitīvus priekšnoteikumus valodas kontaktu procesiem, piemēram, neapzinātu koda maiņu. Neiropsiholoģiskās metodes ar precīzu mērīšanas metožu starpniecību parāda valodu savstarpējo mijiedarbību (Riehl 2004, 51).

Īpaša vērtība pievēršama arī pētījuma rezultātu apkopošanai un analīzei, koncentrējoties uz pēc iespējas objektīvu izvērtēšanu.

Sākot pētījumu par bērnu un jauniešu valodas apguvi un lietojumu, tika veikta testa aptauja un testa eksperiments, kā arī intervijas, kuru veikšanas un izvērtēšanas laikā radās pirmās problēmsituācijas.

Raksta mērķis ir uzskaitīt un raksturot daudzvalodības pētniecībā izmantojamās metodes, sīkāk analizējot pētījumā izmantotās metodes, to piemērotību un izvērtēšanas problēmas.

Pētniecības metodes

Nikole Marksa (*Nicole Marx*) darbā „*Forschungsmethoden zur Mehrsprachigkeit und zum multiplen Spracherwerb*” („Daudzvalodības un multiplas valodas apguves pētniecības metodes”, tulk. L. R.) norāda, ka arvien biežāk tiek lietotas uz valodas lietotāju/apguvēju orientētas metodes, kuras var būt gan strukturētas, gan nestrukturētas. Tās ir piemērotas, lai, piemēram, noskaidrotu valodas lietotāja/apguvēja attieksmi pret valodas/valodu apguvi, viņa motivāciju, apzinātu valodu savstarpējo ietekmi un iedarbību apguvēja prātā, kā arī praktiski iepazītos ar dažādām izmantotajām valodas apguves metodēm. Pie šīm metodēm pieder intervijas, aptaujas, skaļi izrunātu domu protokoli un valodas apguves dienasgrāmatas (Marx 2014, 71).

Vēl bieži izmantotas izpētes metode ir pārbaudījumi un valodu testi. Tos veic gan mutvārdu, gan rakstveida formā. Ar šo metodi var pētīt gan radītos, gan uztvertos datus. Savukārt pārbaudījumi dod iespēju salīdzināt dažādas valodas lietotāju grupas. Metode ir izmantojama, lai noteiktu valodas apguves pakāpi, taču nedrīkst aizmirst, ka jebkurš pārbaudījums ir stresa situācija, kuras rezultātā rodas vairāk kļūdu (Marx 2004, 70). Šī metode ir piemērota izmantošanai konkrētajā pētījumā, tā kā iegūtos datus ir iespēja pārbaudīt un salīdzināt ar datiem, kas iegūti ar citām metodēm, piem., eksperimenta rezultātā.

Atsevišķu gadījumu izpēte tiek lietota pētījumos, kas saistīti ar mazu bērnu, kuri apgūst vairākas valodas, valodas izpēti. Šis ir pētījumu veids, kas tiek veikts ilgākā laika posmā. No vienas puses, tā ir priekšrocība, jo tādējādi ir iespēja novērot konkrētus panākumus un progresu. No otras puses, šī metode nav piemērota, ja pētījuma laiks ir ierobežots. Pētnieki šo metodi nereti izmanto, pētot savus bērnus (Marx 2004, 69–77). Latviešu valodas pētniecības jomā, veicot savus lingvistiskos pētījumus, minēto metodi ir izmantojuši tādi pētnieki kā Velta Rūķe-Draviņa (1967), Tomass Levandovskis (*Thomas Lewandowski*) (Lewandowski 2012) u. c.

Piemērotu metožu izvēlei ir jāpievērš īpaša uzmanība, jo pastāv metodes, kas ne vien nesniegtu vēlamos rezultātus, bet tās ir arī absolūti nepiemērotas konkrētām vecuma grupām. Tā, piemēram, 5 gadus veca bērna attieksme pret valodu ir drīzāk intuitīvi nojaušama, analizējot dienasgrāmatās un pētnieku veidotos ikdienas protokolos fiksēto informāciju, taču jaunieša attieksmi var mēģināt noskaidrot, veicot mērķtiecīgas aptaujas un intervijas.

Izvērtējot nospraustos mērķus, tika apkopotas izmantojamās metodes, veikta analīze un atlase. Tā kā pētījuma turpinājumā paredzēts analizēt gan kvantitatīvus, gan kvalitatīvus datus, to ieguvei izvēlētas šādas metodes:

- Anketēšana, aptaujas (valodu testi, nepabeigtā teikuma metode, kļūdu analīze),
- Intervijas,
- Eksperiments.

Vecāku un bērnu aptauja/anketēšana, intervijas

N. Marksa padziļināti pievēršas divvalodības pētniecībā izmantoto metožu priekšrocībām un trūkumiem. Kā vienu no visbiežāk divvalodības pētniecībā izmantotajām metodēm viņa min kļūdu analīzi (Marx 2004, 68), kura izvēlēta par vienu no pētniecības metodēm konkrētajā pētījumā. To var izmantot, gan veicot mutvārdu, gan rakstiskus pētījumus. Šajā gadījumā galvenā uzmanība tiek pievērsta radītajām kļūdām, kuras vēlāk analizē atkarībā no kļūdas avota. Salīdzinājumā ar citām metodēm šī metode ir relatīvi vienkārša un ātri izmantojama. Taču tā neko neizsaka ne par pareizajām atbildēm, ne par pozitīvo informācijas pārraidi. Turklāt šo metodi nevar izmantot mācību procesa izpētē. N. Marksa kā argumentu min faktu, ka ilgākā laika periodā šī metode nav apmierinoša saistībā ar pētījumu kopumā, jo sniedz informāciju par gala iznākumu, taču tā nesniedz pārskatu par pašu valodas apguves procesu, kā arī valodas uztveri. Taču gan apguves process, gan uztvere svešvalodas apgūvē ir ļoti nozīmīgi un vērā ņemami aspekti.

Veicot bērnu un vecāku aptauju, kā arī pieļauto kļūdu izvērtēšanu, problēmsituācija radās saistībā ar pašu aptauju, kuras pamatā ir izmantota nepabeigto teikumu metode. Atsevišķi vecāki kļūdu izvērtēšanu uztvēra personiski, taču viens no pētniecības ētikas pamatlikumiem ir nekādā veidā neapkaunot un neaizskart pētījumā iesaistītās personas (Lauze 2008, 7–11). Līdz ar to daudz laika nācās veltīt tieši vecāku informēšanai un pārliecināšanai, ka kļūdu analīze ir pamats situācijas apzināšanai, nevis bērna vai vecāku aizskaršanai. Līdzīga situācija veidojās arī, veicot intervijas ar vecākiem un ierakstot bērnu runāto magnetofonā. Vecāki izteica bažas un pārdomas par iegūtā materiāla kvalitāti un secinājumiem, kādi varētu rasties, analizējot iegūto materiālu. Pētījumā izmantotais materiāls tika saskaņots ar bērnu vecākiem, lai būtu iespējama tā legāla tālāka izmantošana pētījuma mērķiem.

Analizējot savāktos datus, īpaša vērība bija jāpievērš datu strukturēšanai, jo pētījumā iesaistīto personu sākuma dati ir atšķirīgi (izceļošanas laiks, situācija ģimenē). Sevišķi svarīga precīza struktūra un klasifikācija ir pētījuma kvantitatīvajai daļai. Jautājums, uz kuru vēl jārod atbildes pētījuma laikā, ir: cik lielas atkāpes ir pieļaujamas ģimeņu sākotnējā

situācijā, lai dati, kas savākti par bērnu un pieaugušo valodas attīstību, būtu izvērtējami maksimāli objektīvi, gūstot priekšstatu par valodas attīstības tendencēm?

Par dažādu faktoru vērā ņemamu ietekmi uz daudzvalodīgas personas valodas attīstību savā 2012. gadā aizstāvētajā disertācijā „Bilingvālo emigrantu rusofonu spontānās runas specifika” runā arī Viktorija Navile-Kapustina (2012, 23), norādot, ka:

„Aktīva iesaistīšanās mītnes valsts darba un kultūras dzīvē, atšķirīgi ģeogrāfiskie un klimatiskie apstākļi, jauni dzīves apstākļi, nacionāli vēsturiskais aspekts, konfesionālās atšķirības, kas, protams, strukturizē valsts sociālās dzīves kalendāru, cita aksioloģiskā skala un sevis apzināšanās par jaunās sabiedrības locekli – šie faktori uzslāņojas indivīda sākotnējai pasaulinai, paplašinot to līdz biculturālas personības pasaulinai. (..) Verbalizācijas procesā svarīga nozīme ir dažādajiem līdzekļiem, ko izmanto, lai fiksētu domu vienā un otrā valodā. Jāņem vērā, ka mītnes zemes valodā gramatiski pareizi veidota frāze, kas izskan bilingva runā, vēl nenozīmē, ka verbalizētā jēdziena būtība tiek pilnībā atspoguļota.”

Apkopojot raksta autores savāktu materiālu, secināms, ka atsevišķas valodas parādības, piemēram, sarunvalodā lietotās teikuma konstrukcijas, nav viennozīmīgi raksturīgas Vācijas latviešu diasporā runātajai valodai. „Ļoti bieži aptaujātie bērni un jaunieši savā valodā nelieto jautājamo vārdu "vai", bet veido vācu valodai raksturīgo jautājuma formu, t. i., sākot teikumu ar darbības vārdu.

Piemērs:

(16) *Gribi tu arī? = Vai tu arī gribi? (Möchtest du auch?) (P., 6,5 g.v.)*

Minētā parādība varētu būt saistīta arī ar latviešu sarunvalodā lietotajām formām.” (Ritenberga-Kindere 2015, 204)

Tādēļ tika pieņemts lēmums veikt papildu aptauju Latvijas jauniešu vidū, lai varētu kvalitatīvi salīdzināt konkrētas valodas parādības un konstatēt to izcelsmi (salīdzināmā metode).

Pētījumā izmantotais materiāls tiek vākts gan mutvārdu, gan rakstiskā formā, tādēļ īpaša vērība pievēršama arī atšķirībām starp mutvārdu un rakstisku aptauju un interviju datiem un to salīdzināšanai. Vēl kāds izvērtējams jautājums ir, vai dažādos sociālajos tīklos, kā arī privātās elektroniskajās vēstulēs un ziņojumapmaiņas programmās lietotā rakstu valoda ir vai nav pielīdzināma sarunvalodai. Tā, piemēram, Angelika Štorrere (*Angelika Storrer*) publikācijā „*Sprachstil und Sprachvariation in sozialen Netzwerken*” („Valodas stils un valodas variācija sociālos tīklos”, tulk. Laura Ritenberga-Kindere) atzīmē, ka jau agrīni pētījumi parāda interneta komunikācijai piemītošās runātajai ikdienas valodai raksturīgās pazīmes, kuras tiek attēlotas ar rakstu valodas starpniecību (Storrer 2013, 333).

Vienā darbā iekļaujot gan kvalitatīvos, gan kvantitatīvos pētījuma datus, papildu grūtības izraisa datu anonimizēšana, lai pētījumā iesaistītās personas nebūtu atpazīstamas ne pēc vecuma, ne dzimuma, ne pēc piemēros minētā runātāja satura. Gadījumos, kad konkrētai valodas parādībai nozīmīgs ir gan runātāja vecums, dzimums, gan cita fona informācija, šis uzdevums kļūst par patiesu izaicinājumu.

Pētījuma kvantitatīvo daļu plānots strukturēt, izmantojot vispārēju klasifikāciju pa vecuma grupām, nenorādot ne respondentu dzimumu, ne citus personīgus parametrus. Pētījuma kvalitatīvajā daļā, kuru veido atsevišķu gadījumu apskats un analīze, paredzēts izmantot tikai to respondentu datus, kuri devuši piekrišanu savu datu nepārveidotai izmantošanai.

Eksperiments

Lai noskaidrotu bērna vadošo (dominanto) valodu dažādās vecuma grupās (5 g. v. – pirmsskolas vecuma bērniem, kuru valodas veidošanos vēl neietekmē skolu sistēma, 10 g. v. – skolas vecuma bērniem, kas jau ir saskārušies ar mācību sistēmu, kā arī citu bērnu ietekmi, 15 g. v. – jauniešiem, kuri pārdzīvo pubertātes posmu un saskaras ar nolieguma fāzi personības attīstībā un 20 g. v. – jauniem pieaugušajiem, kuri mērķtiecīgi un apzināti izvērtē vajadzību apgūt kādu no valodām), tiek izstrādāts eksperiments.

Eksperimenta mērķis ir izpētīt, kādā valodā konkrētais bērns vai jauniešis reaģē spontānās situācijās. Eksperimenta realizācijā, modelējot situācijas (piemēram, spontāna iepazīšanās ar dzīvnieku, asociāciju vai priekšstatu atstāsts), tiek iesaistīti pieradināti grauzēji, kas šādā formā ir līdz šim daudzvalodības pētniecībā neizmantošs līdzeklis.

Grauzēju izvēle balstās uz apsvērumu, ka, piemēram, kaķis ir katram bērnam pazīstams dzīvnieks, jo parasti tas ir sastopams kāda vecvecāka mājās. Tas bērnam raisa konkrētas asociācijas ar *vācu* vai *latviešu* kaķi, taču mājas grauzēji ir dzīvnieki, kas meklē kontaktu, izraisa interesi, taču ne katrs pirmsskolas vecuma bērns asociē tos ar kaut ko konkrētu, sev tuvākajā vidē zināmu, tādējādi pastāv vislielākā iespēja pirmā kontakta laikā, balstoties uz bērna reakcijām, novērot viņa vadošo valodu. Šis apsvēruma ir sevi pierādījis, to pārbaudot testa izpētē.

Eksperimenta pamatā ir dažāda vecuma grupu jauniešu pirmreizēja *iepazīstināšana* ar viņam līdz šim nepazīstamu dzīvnieku, lai novērtētu sākotnējo spontāno reakciju, izvērtējot izmantoto valodu. Tā, piemēram, pirmsskolas vecuma testa pētījumā iesaistītie bērni sākotnēji lielākoties reaģēja ar izsaukmes vārdiem un intonācijām, kas ir raksturīgas vienai vai otrai viņu dzimtajai valodai, tikai vēlāk vēršoties pie nepazīstamā dzīvnieka, izmantojot

kādu viņam pazīstamu apzīmējumu, piemēram, *kaķītis* vai *pelīte*, *Kätzchen* vai *Mäuschen*.

Eksperiments pētījumā tiek izmantots gan kā kvalitatīvā, gan kvantitatīvā metode, veicot īsto eksperimentu ar reāliem dalībniekiem un neatkarīgo mainīgo (grauzēju). Problēma, izmantojot šo metodi, ir eksperimenta vienreizīgums. Reāls, pirmreizējs rezultāts ir iegūstams tikai pirmajā mēģinājumā.

Secinājumi

Pastiprināta empīrisku metožu izmantošana mūsdienu valodas apguves pētniecībā nav nekas unikāls, tā ir pārorientēšanās daļa (Doff 2012, 43). Taču kritiski jāizvērtē, kuru metožu izmantošana atbilst zinātniskajām prasībām.

Lai gūtu pilnvērtīgu pārskatu par valodu apguvi un lietojumu latviešu diasporā Vācijā, ir sākts starpdisciplinārs pētījums, apvienojot dažādas empīriskās metodes (anketēšanu, novērošanu, intervēšanu, kā arī nepabeigto teikumu metodi), jo katra metode atsevišķi sniegtu tikai vispārēju un vienpusēju informāciju par valodas apguvi katrā konkrētajā gadījumā un notiekošo procesu iemesliem.

Vecāku pieredzes un viedokļa noskaidrošanai tiek izstrādāta atbilstoša aptauja, kura atspoguļo ne vien subjektīvus viedokļus, bet arī sniedz iespēju statistiski novērtēt izmantotās metodes.

Svarīgs arguments dažādu metožu apvienošanai ir arī fakts, ka lielai daļai pētījuma dalībnieku ir atšķirīga sākotnējā situācija – dažādas valodu kombinācijas, atšķirīgs valodu apguves veids, dažāds māsu un brāļu skaits, atšķirīga ģimenes situācija, kas apgrūtina arī objektīvu rezultātu izvērtēšanu.

Viens no svarīgākajiem turpmākās pētniecības uzdevumiem ir respondentu atšķirīgo valodas situāciju klasifikācija un saskares punktu definēšana.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

Doff 2012 – **Doff Sabine**. *Fremdsprachenunterricht empirisch erforschen*. Tübingen : Narr Verlag, 2012.

Lauze 2008 – **Lauze, Linda**. *Izpētes materiāla vākšana sociolingvistikā*. Liepāja : LiePA, 2008.

Lewandowski 2012 – **Lewandowski, Thomas**. Sprachmischungen und Interferenzen im bilingualen Erstsprachenerwerb. *Via Scientiarum* : starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums. 1. laidieni. Ventspils, Liepāja : LiePA, 2012, 161.–183. lpp.

Marx 2004 – **Marx Nicole**. *Forschungsmethoden zur Mehrsprachigkeit und zum multiplen Spracherwerb*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2004.

Navile-Kapustina 2012 – **Navile-Kapustina, Viktorija.** *Bilingvālo emigrantu rusofonu spontānās runas specifika.* Kopsavilkums filoloģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai. Daugavpils : Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2012.

Riehl 2004 – **Riehl, Claudia Maria.** *Sprachkontaktforschung Eine Einführung.* Tübingen : Narr Verlag, 2004.

Ritenberga-Kindere 2015 – **Ritenberga-Kindere, Laura.** Valodu kontaktu izpausmes bērnu un jauniešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* : rakstu krājums, 12 (2), Liepāja: LiePA 2015, 200.–207. lpp.

Rūķe-Draviņa 1967 – **Rūķe-Draviņa, Velta.** *Mehrsprachigkeit im Vorschulalter.* Lund : Gleerup, 1967.

Storrer 2013 – **Storrer, Angelika.** *Sprachstil und Sprachvariation in sozialen Netzwerken.* Wiesbaden : VS Verlag, 2013.

LVVD 2013 – *Latvijas vēstniecības Vācijā dati.* Npublicēts materiāls, 2013.

AUSWERTUNGSPROBLEME VON SCHRIFTLICHEN UND MÜNDLICHEN UMFRAGEN IN DER UNTERSUCHUNG DER KINDER- UND JUGENDSPRACHE IN DER LETTISCHEN DIASPORA DEUTSCHLANDS

Zusammenfassung

Ähnlich wie die meisten europäischen Länder, wurde auch Lettland von der globalen Wirtschaftskrise betroffen, was zu einer Auswanderungswelle geführt hat.

Die Entwicklung der lettischen Sprache (sowohl im Zusammenhang mit dem Spracherwerb, als auch mit der Motivation, den Lernmethoden und den Möglichkeiten) in verschiedenen lettischen Diaspora ist ein wenig erforschetes, aber ein zurzeit besonders aktuelles Thema.

Die Mehrsprachigkeitsforschung ist ein interdisziplinäres Phänomen, das von verschiedenen Disziplinen mit Hilfe von verschiedenen Forschungsmethoden und verschiedenen Kombinationen unterschiedlicher Methoden erforscht wird. Die Wahl der Methoden bestimmt das definierte Ziel und das zu erreichende Ergebnis.

Im Artikel werden Problemsituationen analysiert, die bei der Auswertung der Ergebnisse von schriftlichen und mündlichen Umfragen und bei der Vorbereitung der Ergebnisse für eine quantitative und qualitative Untersuchung entstehen. Aufgeführt werden Beispiele aus einer angefangenen Untersuchung über die Sprache der Kinder und der Jugendlichen in der lettischen Diaspora Deutschlands.